

УДК 373.5.015.31:355.233:172.15

<https://orcid.org/0000-0002-7375-1281>

<https://doi.org/10.34142/23128046.2026.60.21>

Л. В. Олійник

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЛІЦЕЮ З ПОСИЛЕНОЮ ВІЙСЬКОВО-ФІЗИЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ ЛІЦЕІСТІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті теоретично обґрунтовано роль освітнього середовища ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою у формуванні громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів в умовах російсько-української війни. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного поєднання громадянського, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання учнівської молоді, формування української національної й громадянської ідентичності, оборонної свідомості, громадянської відповідальності, критичного мислення та готовності діяти в інтересах держави. Мета статті полягає в розкритті освітнього середовища військово-орієнтованого ліцею як інтегрованої педагогічної системи, у якій навчальний зміст, військово-фізична підготовка, історико-меморіальна робота, соціально-практична діяльність, інформаційна безпека, рефлексія та ветеранське наставництво взаємодіють як взаємодоповнювальні чинники виховного впливу. Методологічну основу дослідження становлять аналіз наукової літератури, нормативно-правовий аналіз, систематизація, узагальнення, порівняльно-педагогічний і структурно-функціональний аналіз. Обґрунтовано, що інтегрований курс «Захист України» виконує функцію змістового й практичного ядра громадянсько-патріотичного та військово-патріотичного виховання, оскільки поєднує знання про безпеку й оборону держави з практичними вміннями, необхідними для відповідальної поведінки в умовах сучасних загроз. Окремо розкрито значення залучення ветеранів війни до викладання курсу «Захист України» як чинника посилення практичної спрямованості, ціннісної насиченості та виховного потенціалу освітнього процесу. Визначено п'ять основних компонентів освітнього середовища ліцею: ціннісно-ідентифікаційний, навчально-змістовий, військово-прикладний і фізичний, соціально-практичний і наставницький, інформаційно-рефлексивний. Зроблено висновок, що ефективність формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів залежить від цілісності, системності та практичної спрямованості освітнього середовища, а також від здатності закладу формувати не

Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International

декларативний патріотизм, а свідому громадянську відповідальність, оборонну свідомість і готовність до захисту України.

Ключові слова: освітнє середовище, ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою, ліцеїсти, громадянсько-патріотична позиція, громадянсько-патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, інтегрований курс “Захист України”, ветерани війни, національна ідентичність, громадянська ідентичність, оборонна свідомість, національний спротив, російсько-українська війна.

Oliinyk L. V. The educational environment of a lyceum with enhanced military and physical training as a factor in forming the civic and patriotic position of lyceum students under the conditions of the Russian-Ukrainian war. *The article theoretically substantiates the role of the educational environment of a lyceum with enhanced military and physical training in forming the civic and patriotic position of lyceum students in the context of the Russian-Ukrainian war. The relevance of the study is determined by the need to integrate civic, national-patriotic and military-patriotic education of students, as well as to develop Ukrainian national and civic identity, defence consciousness, civic responsibility, critical thinking and readiness to act in the interests of the state. The purpose of the article is to reveal the educational environment of a military-oriented lyceum as an integrated pedagogical system in which educational content, military and physical training, historical and memorial work, socially useful practice, information security, reflection and veteran mentoring interact as mutually reinforcing factors of educational influence. The methodological basis of the study includes analysis of scientific literature, legal and regulatory analysis, systematisation, generalisation, comparative-pedagogical analysis and structural-functional analysis. It is substantiated that the integrated course “Defence of Ukraine” serves as the content-related and practical core of civic-patriotic and military-patriotic education, as it combines knowledge about national security and state defence with practical skills necessary for responsible behaviour under modern threats. Special attention is paid to the involvement of war veterans in teaching the course “Defence of Ukraine” as a factor that strengthens the practical orientation, value-based content and educational potential of the learning process. Five key components of the lyceum educational environment are identified: value-identification, educational-content, military-applied and physical, social-practical and mentoring, and information-reflective components. The article concludes that the effectiveness of forming the civic and patriotic position of lyceum students depends on the integrity, systematic character and practical orientation of the educational environment, as well as on the institution’s ability to develop not declarative patriotism, but conscious civic responsibility, defence consciousness and readiness to defend Ukraine.*

Keywords: educational environment, lyceum with enhanced military and physical training, lyceum students, civic and patriotic position, civic and patriotic

education, national-patriotic education, military-patriotic education, integrated course "Defence of Ukraine", war veterans, national identity, civic identity, defence consciousness, national resistance, russian-Ukrainian war.

Вступ. Війну, яку нахабно розв'язала росія актуалізувала потребу в переосмисленні виховного потенціалу закладів освіти, особливо тих, що мають військово-орієнтований профіль. Для ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою це питання набуває особливої значущості, оскільки саме в таких закладах загальна середня освіта поєднується з військово-прикладною, фізичною, дисциплінарною, ціннісною та соціально-практичною підготовкою учнівської молоді. У сучасних умовах освітнє середовище ліцею має забезпечувати не лише засвоєння знань, а й формування стійкої громадянсько-патріотичної позиції, оборонної свідомості, національної ідентичності, поваги до держави та готовності до відповідальної дії.

Нормативну основу досліджуваної проблеми становлять державні документи, які визначають пріоритети утвердження української національної та громадянської ідентичності, національно-патріотичного виховання, національного спротиву та початкової загальновійськової підготовки. Закон України № 2834-IX закріплює правові засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності (Закон України № 2834-IX, 2022). Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року визначає довгострокову рамку реалізації цієї політики (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2023). Важливим є також наказ Міністерства освіти і науки України № 527, яким затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2022).

У науковій літературі проблема громадянсько-патріотичного, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання розглядається в різних аспектах. О. Магілін досліджує формування громадянсько-патріотичної позиції учнів ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою як елемент неперервної освіти особистості та пропонує критерії її сформованості (Mahilin, 2025; Mahilin, 2026). С. Мотика обґрунтовує модель виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею, підкреслюючи значення спеціально організованого патріотичного середовища (Motyka, 2018). Л. Олійник розкриває концептуальні засади виховання патріотизму молоді в умовах

повномасштабного російського вторгнення та наголошує на його зв'язку з готовністю до відповідального служіння державі (Oliinyk, 2023).

Вагомими для теми є праці Г. Коломоець, у яких військово-спортивні ігри розглядаються як практико-орієнтований засіб патріотичного виховання старших підлітків (Kolomoiets, 2019; Kolomoiets, 2021). О. Гершуненко, Д. Пащенко та Н. Примаченко аналізують ресурси освітнього середовища ліцею для формування громадянської активності учнівської молоді (Hershunenکو & et. al., 2022). К. Єргідзей розкриває педагогічне моделювання військово-професійної орієнтації ліцеїстів закладів спеціалізованої середньої освіти військового профілю (Yerhidzei, 2021). Л. Канішевська визначає стратегічні напрями військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану, зокрема інтеграцію військово-патріотичного виховання зі змістом освіти, єдність фізичного і військово-патріотичного виховання, використання цифрових технологій та співпрацю з військовими формуваннями й ветеранськими організаціями (Kanishchevska, 2025).

Попри наявність вагомих досліджень, недостатньо розкритою залишається проблема освітнього середовища ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою як цілісної педагогічної системи, у якій навчальний зміст, військово-фізична підготовка, інтегрований курс «Захист України», історико-меморіальна діяльність, волонтерські практики, інформаційна безпека, рефлексія та ветеранське наставництво поєднуються в єдину систему формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів.

Мета та завдання. Мета статті – теоретично обґрунтувати роль освітнього середовища ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою у формуванні громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів в умовах російсько-української війни, визначити його ключові структурні компоненти, а також розкрити значення інтегрованого курсу «Захист України» та залучення ветеранів війни до його викладання як чинників посилення практико-орієнтованого, ціннісного й безпекового потенціалу освітнього процесу.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

1. Проаналізувати нормативно-правові та науково-педагогічні засади громадянсько-патріотичного виховання ліцеїстів в умовах російсько-української війни;
2. Уточнити зміст поняття «громадянсько-патріотична позиція ліцеїста» з урахуванням сучасної державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності;

3. Визначити роль освітнього середовища ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою у формуванні національної ідентичності, громадянської відповідальності, оборонної свідомості та готовності до захисту України;

4. Розкрити значення інтегрованого курсу «Захист України» як змістового й практичного ядра громадянсько-патріотичного та військово-патріотичного виховання ліцеїстів;

5. Обґрунтувати вплив залучення ветеранів війни до викладання курсу «Захист України» на посилення практичної спрямованості, ціннісної насиченості та виховного потенціалу освітнього середовища;

6. Виокремити основні структурні компоненти освітнього середовища ліцею, що забезпечують формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів.

Методи дослідження. Стаття має теоретико-аналітичний характер і не передбачає проведення окремого емпіричного експерименту. У процесі дослідження використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів. Аналіз наукової літератури застосовано для з'ясування стану розробленості проблеми громадянського, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, формування громадянської активності й освітнього середовища ліцею. Нормативно-правовий аналіз дав змогу визначити державні орієнтири утвердження української національної та громадянської ідентичності, національно-патріотичного виховання, національного спротиву й початкової загальновійськової підготовки (Verkhovna Rada of Ukraine, 2021; Verkhovna Rada of Ukraine, 2022; Cabinet of Ministers of Ukraine, 2023; Cabinet of Ministers of Ukraine, 2024; Ministry of Education and Science of Ukraine, 2022).

Систематизацію та узагальнення використано для виокремлення основних компонентів освітнього середовища ліцею, що впливають на формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів. Порівняльно-педагогічний аналіз застосовано для зіставлення наукових підходів до патріотичного, громадянського та військово-патріотичного виховання. Структурно-функціональний метод використано для визначення функцій освітнього середовища, інтегрованого курсу «Захист України» і ветеранського наставництва у формуванні громадянської відповідальності, оборонної свідомості та готовності до захисту України.

Результати. В умовах російсько-української війни освітнє середовище закладів освіти набуває особливого значення, оскільки саме в ньому відбувається

не лише засвоєння знань, а й формування цінностей, громадянської відповідальності, національної ідентичності, готовності до захисту держави та стійкості до інформаційно-психологічних впливів. Особливу роль у цьому процесі відіграють ліцеї з посиленою військово-фізичною підготовкою, які поєднують загальноосвітню, виховну, військово-прикладну, фізичну, історико-меморіальну та соціально-практичну діяльність.

На думку військових науковців основними завданнями виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею є формування в молодих громадян України високої самосвідомості й патріотизму, активної життєвої позиції, національної гідності, готовності до виконання конституційного та громадянського обов'язку щодо захисту національних інтересів України. Військове виховання здійснюється протягом усього освітнього процесу ліцеїстів. Ступінь їх вихованості визначається також рівнем загальновійськової підготовки, що вимагає великих вольових зусиль, самодисципліни, організованості, витривалості, фізичної й моральної напруги. Це формує у військових ліцеїстів морально-психологічні якості, в основі яких лежить воля (Motyka & Oliinyk, 2017, с. 165).

Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Український патріотизм – явище, яке відображає усю цінність історії української державності. Український патріотизм визнає природну закономірність довготривалого історичного розвитку української нації, а також сприяє процесу національно-державного розвитку, спрямованого на побудову демократичного, громадянського суспільства (Stasiuk & et al., 2015, р. 170–171).

Реалії сьогодення вимагають від молоді вироблення власної усталеної громадянської позиції, ставлення до держави як громадянина, патріота. Тому вкрай необхідно зміцнювати патріотичні почуття молоді, що характеризують її ставлення до свого народу, рідної землі, готовність до героїчного подвигу в ім'я Батьківщини. Більш того, важливим для суспільства є те, що взірцем громадянина-патріота мають бути саме представники нашої молоді як майбутні захисники України (Oliinyk, 2023, р. 103).

Громадянсько-патріотичну позицію ліцеїста доцільно розуміти як інтегративну особистісну якість, що виявляється в усвідомленні належності до української політичної нації, прийнятті суспільно-державних цінностей України, готовності діяти в інтересах держави й суспільства, відповідальному ставленні до виконання громадянського обов'язку, повазі до захисників і захисниць

України, здатності до критичного мислення та готовності до захисту незалежності й територіальної цілісності держави (Verkhovna Rada of Ukraine, 2022; Cabinet of Ministers of Ukraine, 2023; Mahilin, 2025, 2026).

Нормативну рамку формування такої позиції визначає Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Цей закон закріплює державний підхід до формування національної та громадянської ідентичності, а також створює підґрунтя для системного поєднання громадянсько-патріотичного, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання (Verkhovna Rada of Ukraine, 2022).

Важливим продовженням цієї нормативної логіки є Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, яка визначає довгострокові орієнтири державної політики у цій сфері. У контексті досліджуваної теми це означає, що формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів не може розглядатися як другорядний елемент виховної роботи. Воно має бути інтегроване в освітню політику закладу, зміст навчальних дисциплін, позакласну діяльність, військово-фізичну підготовку та систему взаємодії з військовими й ветеранськими спільнотами (Cabinet of Ministers of Ukraine, 2023).

У сучасних умовах інтегрований курс «Захист України» набуває особливого значення для формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів, оскільки поєднує знання про національну безпеку, оборону держави, домедичну допомогу, безпечну поведінку, інформаційну стійкість, командну взаємодію та готовність до дій у кризових ситуаціях (Міністерство освіти і науки України, 2025). Його зміст спрямований не лише на засвоєння учнями окремих військово-прикладних знань, а й на формування відповідального ставлення до захисту України, усвідомлення власної ролі громадянина в системі безпеки держави та розвиток практичних умінь, необхідних в умовах сучасних загроз (Verkhovna Rada of Ukraine, 2021; Cabinet of Ministers of Ukraine, 2024; Ministry of Education and Science of Ukraine, 2025).

Важливим чинником посилення практичної спрямованості цього курсу є залучення ветеранів війни до його викладання. Зокрема, Міністерство у справах ветеранів України повідомляло, що учасники з 15 областей України пройшли курси підвищення кваліфікації на базі Національного університету оборони України за оновленою програмою та будуть залучені до викладання початкової військової підготовки (Ministry of Veterans Affairs of Ukraine, n.d.). Для освітнього

середовища ліцею це має важливе виховне значення, оскільки ветеран-викладач виступає не лише носієм військового досвіду, а й прикладом громадянської відповідальності, служіння державі, дисципліни, стійкості й готовності діяти в інтересах України (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2025).

Вплив ветеранів на формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів полягає в тому, що вони забезпечують автентичність змісту навчання, пов'язують навчальний матеріал із реальним досвідом російсько-української війни, формують повагу до захисників і захисниць України, сприяють усвідомленню цінності незалежності та відповідальності за безпеку держави. Водночас такий досвід має бути педагогічно осмисленим і методично підготовленим, щоб не зводитися лише до емоційного свідчення про війну, а ставати ресурсом формування громадянської зрілості, критичного мислення, патріотизму й готовності до захисту України.

У програмі «Захист України. Інтегрований курс» важливим є поєднання понятійної та прикладних частин. Це означає, що ліцеїсти мають не лише засвоювати знання про державу, безпеку, оборону чи національний спротив, а й набувати практичних умінь: аналізувати ризики, діяти в умовах небезпеки, приймати рішення, співпрацювати в команді, надавати допомогу, орієнтуватися в інформаційному просторі та усвідомлювати особисту відповідальність за безпеку себе, інших людей і держави (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2025).

Закон України «Про основи національного спротиву» посилює значення такого підходу, оскільки національний спротив передбачає не лише військовий, а й суспільний, громадянський, організаційний та світоглядний виміри готовності громадян до захисту України. У цьому контексті ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою постає як середовище раннього формування оборонної свідомості, дисципліни, відповідальності та готовності до суспільно значущої дії (Verkhovna Rada of Ukraine, 2021).

Суттєвим чинником модернізації освітнього середовища є залучення ветеранів війни до викладання курсу «Захист України». Ветеран-викладач виступає не лише носієм професійного військового досвіду, а й живим прикладом громадянської відповідальності, особистої мужності, служіння державі, командної взаємодії, витримки та моральної стійкості. Курси підвищення кваліфікації ветеранів на базі Національного університету оборони України створюють передумови для їхньої педагогічної адаптації та підготовки до роботи з учнівською молоддю (Ministry of Veterans Affairs of Ukraine, б. д.).

Вплив ветеранів на освітнє середовище ліцею виявляється у кількох напрямках. По-перше, вони забезпечують автентичність змісту навчання, оскільки можуть пояснювати питання захисту України через реальний досвід російсько-української війни. По-друге, вони посилюють ціннісний компонент освітнього процесу, демонструючи особистий приклад служіння державі. По-третє, вони сприяють практичній спрямованості курсу, оскільки можуть моделювати реальні ситуації, пояснювати алгоритми дій, навчати взаємодії, дисципліні, відповідальності й безпечній поведінці. По-четверте, їхня присутність у ліцеї сприяє формуванню поваги до військової служби, захисників і захисниць України та усвідомленню ціни державної незалежності.

Водночас залучення ветеранів до освітнього процесу потребує педагогічного супроводу. Ветеранський досвід має бути інтегрований у навчання не як емоційне свідчення війни саме по собі, а як педагогічно осмислений ресурс формування громадянської зрілості, критичного мислення, відповідальності та готовності до захисту України. Тому курси підвищення кваліфікації ветеранів повинні охоплювати не лише фахову військову складову, а й основи педагогіки, методики викладання, вікової психології, безпечної комунікації з учнями, етики педагогічної взаємодії та роботи з чутливим воєнним досвідом.

Освітнє середовище ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою доцільно розглядати як систему взаємопов'язаних компонентів.

Освітнє середовище ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою доцільно розглядати як цілісну систему взаємопов'язаних компонентів, що забезпечують формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів. З огляду на специфіку такого закладу освіти, можна виокремити п'ять основних компонентів: ціннісно-ідентифікаційний, навчально-змістовий, військово-прикладний і фізичний, соціально-практичний і наставницький, інформаційно-рефлексивний (Verkhovna Rada of Ukraine, 2022; Cabinet of Ministers of Ukraine, 2023; Mahilin, 2025; Motyka, 2018; Kolomoiets, 2021).

Ціннісно-ідентифікаційний компонент спрямований на формування в ліцеїстів української національної та громадянської ідентичності, поваги до держави, української мови, культури, історичної пам'яті, військових традицій, захисників і захисниць України. Він забезпечує світоглядну основу громадянсько-патріотичної позиції та пов'язує особистий розвиток ліцеїста з усвідомленням належності до української політичної нації (Verkhovna Rada of Ukraine, 2022; Cabinet of Ministers of Ukraine, 2023).

Навчально-змістовий компонент передбачає інтеграцію громадянсько-патріотичної проблематики у зміст навчальних предметів, зокрема історії України, громадянської освіти, правознавства, фізичної культури та інтегрованого курсу «Захист України». Саме через навчальний зміст ліцеїсти засвоюють знання про державу, права й обов'язки громадянина, національну безпеку, оборону України, національний спротив і роль громадянина у захисті держави (Verkhovna Rada of Ukraine, 2021; Cabinet of Ministers of Ukraine, 2024; Ministry of Education and Science of Ukraine, 2025).

Військово-прикладний і фізичний компонент охоплює фізичну, стройову, тактичну, домедичну й безпекову підготовку, а також участь у військово-спортивних іграх та практико-орієнтованих формах роботи. Його значення полягає у формуванні дисципліни, витривалості, відповідальності, командної взаємодії, готовності до дії в умовах ризику та первинних навичок, необхідних для захисту України (Ministry of Education and Science of Ukraine, 2025; Motyka, 2018; Kolomoiets, 2019).

Соціально-практичний і наставницький компонент реалізується через волонтерську діяльність, громадські ініціативи, допомогу військовим, участь у соціальних і патріотичних проєктах, а також через взаємодію з військовослужбовцями та ветеранами війни. Особливого значення набуває залучення ветеранів до викладання курсу «Захист України», оскільки їхній досвід посилює практичну спрямованість освітнього процесу, формує довіру до змісту навчання й забезпечує передачу ліцеїстам прикладів громадянської відповідальності, служіння державі, дисципліни та стійкості (Ministry of Veterans Affairs of Ukraine, n. d.; Yerhidzei, 2021).

Інформаційно-рефлексивний компонент спрямований на розвиток критичного мислення, медіаграмотності, здатності протидіяти дезінформації та інформаційно-психологічним впливам, а також на формування вміння осмислювати власну громадянську позицію. Його реалізація можлива через рефлексивні бесіди, есе, портфоліо, аналіз життєвих ситуацій, обговорення історичних і сучасних прикладів громадянської мужності та відповідальності (Verkhovna Rada of Ukraine, 2022; Ministry of Veterans Affairs of Ukraine, n. d.; Ministry of Education and Science of Ukraine, 2025; Yerhidzei, 2021).

Отже, освітнє середовище ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою є не зовнішнім фоном, а активним педагогічним чинником формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів. Його ефективність залежить від узгодженості ціннісного, навчального, військово-прикладного,

соціально-практичного, наставницького та інформаційно-рефлексивного впливів (Verkhovna Rada of Ukraine, 2022; Ministry of Education and Science of Ukraine, 2025; Motyka, 2018; Kolomoiets, 2021; Hershuneneko & et al., 2022; Yerhidzei, 2021; Kanishchevska, 2025).

Таким чином, освітнє середовище ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою є не фоном, а активним чинником формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів. Його ефективність залежить від того, наскільки цілісно в ньому поєднані навчальний зміст, виховна робота, фізична і військово-прикладна підготовка, історична пам'ять, соціальна практика, інформаційна безпека, рефлексія та реальний досвід захисників України.

Обговорення. Отримані результати дають підстави стверджувати, що освітнє середовище ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою не є зовнішнім фоном для реалізації виховної роботи. Воно виступає активним педагогічним чинником, який інтегрує цінності, знання, практики, дисципліну, соціальний досвід, військово-фізичну підготовку, рефлексію та наставництво. Такий підхід розширює традиційне розуміння патріотичного виховання як сукупності заходів і дає змогу розглядати його як системний процес становлення громадянина, здатного усвідомлювати свою відповідальність перед державою і суспільством.

Порівняння з попередніми дослідженнями засвідчує, що запропоноване трактування узгоджується з працями О. Магіліна щодо громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів (Mahilin, 2025; Mahilin, 2026), з моделлю патріотичного виховання в умовах військового ліцею С. Мотики (Motyka, 2018), з підходами Г. Коломоєць до практико-орієнтованих форм патріотичного виховання через військово-спортивні ігри (Kolomoiets, 2019; Kolomoiets, 2021), а також із баченням Л. Канішевської щодо стратегічних напрямів військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану (Kanishchevska, 2025).

Водночас новизна запропонованого підходу полягає в тому, що освітнє середовище ліцею розглянуто як інтегровану педагогічну систему, у якій курс «Захист України» і ветеранське наставництво посідають центральне місце в поєднанні навчального, практичного, ціннісного та безпекового вимірів. Особливо важливим є те, що залучення ветеранів війни до викладання не лише підсилює практичність змісту, а й створює умови для формування в ліцеїстів довіри, відповідальності, моральної стійкості та поваги до досвіду захисту держави.

До обмежень дослідження належить його теоретико-аналітичний характер. У статті не подано результатів емпіричного вимірювання рівнів сформованості громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів. Тому перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення критеріїв, показників і діагностичного інструментарію для оцінювання впливу освітнього середовища ліцею, курсу «Захист України» та ветеранського наставництва на становлення громадянсько-патріотичної позиції учнів.

Висновки. У результаті проведеного теоретичного аналізу встановлено, що формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів в умовах російсько-української війни є одним із важливих завдань сучасної освіти, особливо для ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою. Така позиція є інтегративним особистісним утворенням, що поєднує українську національну та громадянську ідентичність, громадянську відповідальність, оборонну свідомість, повагу до держави й захисників України, готовність до суспільно корисної дії, критичне мислення та здатність протидіяти інформаційно-психологічним впливам.

Обґрунтовано, що освітнє середовище ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою має значний виховний потенціал, оскільки інтегрує навчальну, виховну, військово-фізичну, історико-меморіальну, соціально-практичну, інформаційно-безпекову, рефлексивну та ветерансько-наставницьку складові. Його ефективність залежить від узгодженості цих складових і від здатності закладу освіти перетворювати патріотизм із декларативної на практично значущу громадянську позицію.

Доведено доцільність розгляду інтегрованого курсу «Захист України» як важливого змістового й практичного ядра формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів. Його значення полягає в поєднанні знань про безпеку й оборону держави з практичними вміннями, необхідними для відповідальної поведінки громадянина в умовах сучасних загроз.

Окремо підкреслено, що залучення ветеранів війни до викладання курсу «Захист України», зокрема після проходження курсів підвищення кваліфікації на базі Національного університету оборони України, посилює практичну, ціннісну та виховну спрямованість освітнього процесу. Ветерани можуть стати важливими наставниками для ліцеїстів, носіями реального досвіду захисту держави та прикладом громадянської відповідальності.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні критеріїв, показників і рівнів сформованості громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів, а

також у створенні педагогічної моделі освітнього середовища ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою з урахуванням потенціалу інтегрованого курсу «Захист України» та ветеранського наставництва.

ЛІТЕРАТУРА

- Борохович І., Коваленко А., Когут І., Лісовий О., Сісецька В., Семенів Є., Сердюк І., Совсун І., Хмельницький В., Шиян О. (2025). Захист України. Інтегрований курс: модельна навчальна програма для 10–11 класів закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2025/np-zakhyst-ukrayiny-modelna-navch-prohrama-intehrovanyu-kurs-11-04-2025.pdf>
- Верховна Рада України. (2021). Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1702-20>
- Верховна Рада України. (2022). Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20>
- Гершуненко О., Пашенко Д., Примаченко Н. (2022). Ресурси освітнього середовища ліцею для формування громадянської активності учнівської молоді. *Молодь і ринок*, 2(200), 23–28. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.255993>
- Єргідзей К. В. (2021). Педагогічне моделювання військово-професійної орієнтації ліцеїстів закладів спеціалізованої середньої освіти військового профілю: дис. ... канд. пед. наук. Київ.
- Інститут модернізації змісту освіти. (2024). Модельній навчальній програмі «Захист України. Інтегрований курс» надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». URL: <https://imzo.gov.ua/2024/08/19/model-niy-navchal-niy-prohrami-zakhyst-ukrainy-intehrovanyu-kurs-nadano-hryf-rekomendovano-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrainy/>
- Кабінет Міністрів України. (2023). Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках: постанова від 15.12.2023 № 1322. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1322-2023-%D0%BF>
- Кабінет Міністрів України. (2024). Про затвердження Порядку проведення початкової загальновійськової підготовки: постанова від 05.12.2024 № 1393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1393-2024-%D0%BF>
- Канішевська Л. (2025). Стратегічні напрями військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану. *Education: Modern Discourses*, 8, 121–130. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2025-8-11>
- Коломоєць Г. А. (2019). Організаційно-педагогічні умови патріотичного виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 15, 10(118), 163–167.
- Коломоєць Г. А. (2021). Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Київ.
- Магілін О. В. (2025). Формування громадянсько-патріотичної позиції учнів ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою як елемент неперервної освіти особистості. Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи: зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 40–44.

- Магілін О. (2026). Критерії сформованості громадянсько-патріотичної позиції учнів ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою. *Перспективи та інновації науки*, 3(61), 898–908. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-3\(61\)-898-908](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-3(61)-898-908)
- Міністерство освіти і науки України. (2022). Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641: наказ від 06.06.2022 № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0527729-22>
- Міністерство у справах ветеранів України. (n.d.). У новому проєкті Мінветеранів та Міноборони перші 26 ветеранів війни пройшли навчання і викладатимуть початкову військову підготовку в школах. URL: <https://mva.gov.ua/news/u-novomu-proyektii-minveteraniv-ta-minoboroni-pershi-26-veteraniv-vijni-projshli-navchannya-i-vikladatimut-pochatkovu-vijskovu-pidgotovku-v-shkolah>
- Мотика С. (2018). Модель виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею. *Військова освіта*, 1(37), 219–227. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2018-1/219-227>
- Мотика С., Олійник Л. (2017). Зміст виховання патріотизму учнівської молоді в умовах військового ліцею. *Військова освіта*, 2, 161–169. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2017-2/161-169>
- Олійник Л. (2023). Концептуальна основа виховання патріотизму молоді в умовах повномасштабного російського вторгнення. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 24(2), 100–110. [https://doi.org/10.35387/od.2\(24\).2023.100-110](https://doi.org/10.35387/od.2(24).2023.100-110)
- Ратинська І. О. (2018). Формування професійної компетентності майбутніх операторів з обробки інформації та програмного забезпечення в процесі вивчення економічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Рівне.
- Стасюк В. В., Олійник Л. В., Мотика С. М. (2015). Виховання патріотизму української молоді: від козацьких традицій до сьогодення. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки, 2(49), 167–171.

REFERENCES

- Borokhovich, I., Kovalenko, A., Kohut, I., Lisovyi, O., Sisetska, V., Semeniv, Ye., Serdiuk, I., Sovsun, I., Khmelnytskyi, V., & Shyian, O. (2025). Zakhyst Ukrainy. Intehrovanyi kurs: modelna navchalna prohrama dlia 10–11 klasiv zakladiv, shcho zabezpechuiut zdobuttia povnoi zahalnoi serednoi osvity [Defence of Ukraine. Integrated course: Model curriculum for grades 10–11]. Ministry of Education and Science of Ukraine. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2025/np-zakhyst-ukrayiny-modelna-navch-prohrama-intehrovanyy-kurs-11-04-2025.pdf> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2021). Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu: Zakon Ukrainy vid 16.07.2021 № 1702-IX [On the foundations of national resistance: Law of Ukraine No. 1702-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1702-20> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukraïnskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti: Zakon Ukrainy vid 13.12.2022 № 2834-IX [On the basic principles of state policy in the field of affirming Ukrainian national and civic identity: Law of Ukraine No. 2834-IX]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20> [in Ukrainian].
- Hershunenکو, O., Pashchenko, D., & Prymachenko, N. (2022). Resursy osvitnoho seredovysheha litseiu dlia formuvannia hromadianskoi aktyvnosti uchnivskoi molodi [Resources of the lyceum educational environment for the formation of civic activity of student youth]. *Molod i rynok*, 2(200), 23–28. <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.255993> [in Ukrainian].
- Yerhidgei, K. V. (2021). Pedahohichne modeliuvannia viiskovo-profesiinoi oriientsatsii litseistiv zakladiv spetsializovanoi serednoi osvity viiskovoho profilu [Pedagogical modelling of

- military-professional orientation of lyceum students of specialized secondary education institutions of military profile] (Candidate's dissertation). Kyiv [in Ukrainian].
- Institute of Education Content Modernization. (2024). Modelnii navchalnii prohrami "Zakhyst Ukrainy. Intehrovanyi kurs" nadano hryf "Rekomendovano Ministerstvom osvity i nauky Ukrainy" [The model curriculum "Defence of Ukraine. Integrated course" has been approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine]. <https://imzo.gov.ua/2024/08/19/model-niy-navchal-niy-prohrami-zakhyst-ukrainy-intehrovanyy-kurs-nadano-hryf-rekomendovano-ministerstvom-osvity-i-nauky-ukrainy/> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023). Pro skhvalennia Stratehii utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023–2025 rokakh: Postanova vid 15.12.2023 № 1322 [On approval of the Strategy for the affirmation of Ukrainian national and civic identity until 2030 and approval of the operational action plan for 2023–2025: Resolution No. 1322]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1322-2023-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pochatkovoї zahalnoviiskovoї pidhotovky: Postanova vid 05.12.2024 № 1393 [On approval of the Procedure for conducting initial general military training: Resolution No. 1393]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/1393-2024-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Kanishchevska, L. (2025). Stratehichni napriamy viiskovo-patriotychnoho vykhovannia starshoklasnykiv v umovakh voiennoho stanu [Strategic directions of military-patriotic education of high school students under martial law]. *Education: Modern Discourses*, 8, 121–130. <https://doi.org/10.37472/2617-3107-2025-8-11> [in Ukrainian].
- Kolomoiets, H. A. (2019). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy patriotychnoho vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi viiskovo-sportyvnykh ihor [Organizational and pedagogical conditions of patriotic education of older adolescents in the process of military sports games]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Serii 15, 10(118), 163–167 [in Ukrainian].
- Kolomoiets, H. A. (2021). Patriotychne vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi viiskovo-sportyvnykh ihor [Patriotic education of older adolescents in the process of military sports games] (Candidate's dissertation). Kyiv [in Ukrainian].
- Mahilin, O. V. (2025). Formuvannia hromadiansko-patriotychnoi pozytsii uchniv litseiv z posylenoiu viiskovo-fizychnoiu pidhotovkoiu yak element neperervnoi osvity osobystosti [Formation of the civic-patriotic position of students of lyceums with enhanced military and physical training as an element of lifelong education]. *Osvita doroslykh: svitovi tendentsii, ukrainski realii ta perspektyvy*: Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference, Kharkiv, 40–44 [in Ukrainian].
- Mahilin, O. (2026). Kryterii sformovanosti hromadiansko-patriotychnoi pozytsii uchniv litseiv z posylenoiu viiskovo-fizychnoiu pidhotovkoiu [Criteria for the formation of civic and patriotic position of students in lyceums with enhanced military and physical training]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 3(61), 898–908. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-3\(61\)-898-908](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-3(61)-898-908) [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). Pro deiaki pytannia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v zakladakh osvity Ukrainy: Nakaz vid 06.06.2022 № 527 [On some issues of national-patriotic education in educational institutions of Ukraine: Order No. 527]. <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0527729-22> [in Ukrainian].
- Ministry of Veterans Affairs of Ukraine. (n.d.). U novomu proiekti Minveteraniv ta Minoborony pershi 26 veteraniv viiny proishly navchannia i vykladatymut pochatkovu viiskovu pidhotovku v shkolakh [In a new project of the Ministry of Veterans Affairs and the Ministry of Defence, the first 26 war veterans completed training and will teach initial military training in schools].

<https://mva.gov.ua/news/u-novomu-proyekti-minveteraniv-ta-minoboroni-pershi-26-veteraniv-vijni-projshli-navchannya-i-vikladatimut-pochatkovu-vijskovu-pidgotovku-v-shkolah> [in Ukrainian].

- Motyka, S. (2018). Model vykhovannia patriotyzmu uchnivskoi molodi v umovakh viiskovoho litseiu [Model of patriotic education of student youth in the conditions of a military lyceum]. *Viiskova osvita*, 1(37), 219–227. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2018-1/219-227> [in Ukrainian].
- Motyka, S., & Oliinyk, L. (2017). Zmist vykhovannia patriotyzmu uchnivskoi molodi v umovakh viiskovoho litseiu [Content of patriotic education of student youth in the conditions of a military lyceum]. *Viiskova osvita*, 2, 161–169. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2017-2/161-169> [in Ukrainian].
- Oliinyk, L. (2023). Kontseptualna osnova vykhovannia patriotyzmu molodi v umovakh povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia [Conceptual basis of educating youth patriotism under the conditions of the full-scale Russian invasion]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy*, 24(2), 100–110. [https://doi.org/10.35387/od.2\(24\).2023.100-110](https://doi.org/10.35387/od.2(24).2023.100-110) [in Ukrainian].
- Ratynska, I. O. (2018). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh operatoriv z obrobky informatsii ta prohramnoho zabezpechennia v protsesi vyvchennia ekonomichnykh dysyplin [Formation of professional competence of future information processing and software operators in the process of studying economic disciplines] (Extended abstract of Candidate's dissertation). Rivne [in Ukrainian].
- Stasiuk, V. V., Oliinyk, L. V., & Motyka, S. M. (2015). Vykhovannia patriotyzmu ukrainskoi molodi: vid kozatskykh tradytsii do sohodennia [Patriotic education of Ukrainian youth: From Cossack traditions to the present]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*. Serii: Pedagogichni nauky, 2(49), 167–171 [in Ukrainian].

Інформація про автора:

Олійник Леонід Віталійович:

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7375-1281>; доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-методичного відділу аналізу та прогнозу освітньої діяльності науково-методичного центру організації та провадження освітньої діяльності Національний університет оборони України, проспект Повітряних Сил, 28, м. Київ, Україна, 03049 e-mail: ol33@ukr.net

Information about the author:

Oliinyk Leonid Vitaliiovich:

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7375-1281>; Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of the Scientific and Methodological Department for Analysis and Forecasting of Educational Activities, Scientific and Methodological Centre for the Organization and Implementation of Educational Activities, National Defence University of Ukraine, 28 Air Force Avenue, Kyiv, Ukraine, 03049 e-mail: ol33@ukr.net

Цитуйте цю статтю як: Олійник Л. В. Освітнє середовище ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою як чинник формування громадянсько-патріотичної позиції ліцеїстів в умовах російсько-української війни. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2026. № 60. С. 291-306.

DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2026.60.21>

Дата надходження статті до редакції: 20.02.2026

Стаття прийнята до друку: 12.03.2026

Дата публікації: 15.04.2026

Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International